

Pierwszeństwo formy w metafizyce ludzkiej osoby. Współczesna obrona arystotelesowsko-tomistycznego hylemorfizmu

Abstrakt

Rozprawa przedstawia krytyczne spojrzenie na metafizyczną konstytucję osoby ludzkiej, ze szczególnym uwzględnieniem problemu umysłu i ciała, w świetle klasycznego hylemorfizmu rozwijanego przez realistyczną metafizykę tradycji arystotelesowsko-tomistycznej. Analizie poddana jest naczelną rolą przyczyny formalnej, celem uwydatnienia filozoficznej doniosłości ujęcia hylomorficznego, jak też wykazania, na ile to możliwe, że tak właśnie mają się fakty z ontologiczną konstytucją osoby ludzkiej, czego wyrazem jest metafizyczny realizm. Niniejszy projekt badawczy ma więc na celu obronę pierwszeństwa formy, rozumianego zarówno w kategoriach pierwszeństwa metafizycznego, jak i eksplanacyjnego. Systematyczność badań wymagała również omówienia stanowisk przeciwnych, sprowadzających się przede wszystkim do teorii dualistycznych, a także materialistycznych. W analizach zachowana została równowaga, z jednej strony między historycznym i systematycznym aspektem dociekań nad rozwijanymi teoriami wyjaśniającymi związek ciała i duszy, z drugiej zaś bardziej współczesnym i naukowo uzasadnionym podejściem do tego szeroko dyskutowanego tematu.

Z tego względu, że koncepcja duszy ludzkiej i jej metafizycznego stosunku do ciała w ujęciu Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu była wynikiem krytycznej odpowiedzi na teorie, które nie gwarantują ontologicznej jedności, integralności i kompletności osoby ludzkiej, stąd najpierw rozpatrywane są te ostatnie poglądy, zarówno w wariantach obecnych w filozofii klasycznej, jak również we współczesnych wersjach w kontekście filozofii i nauki.

Platon nie uznawał, że prawdziwe substancje mogą być fizyczne, w przeciwieństwie do wiecznych form, które nadają światu inteligibilność oraz sens. Najpierw przedstawiono klasyczne sformułowanie dualizmu substancji znajdujące się w jego *Fedonie*, oparte na pokrewieństwie z formami, gdzie dusza jest niemal magnetycznie skłaniana do oddzielenia się od ciała i przebywania z formami, które pojmuje. Następnie przedstawiono inne stanowisko z wczesnego chrześcijaństwa, mianowicie św. Augustyna, które było silnie uzależnione od metafizyki neoplatońskiej. Jego skomplikowana antropologia odzwierciedla różne etapy rozwijanych przez niego idei. Swój ontologiczny dualizm dotyczący umysłów i ciał postrzegał on jako odpowiedź na materializm, stąd duszę traktuje jako niematerialną i pojętą po platońsku substancję sprawującą kontrolę nad materialnym i śmiertelnie

obciążonym swoją upadłą naturą ciałem. Jako trzecią, omówiono teorię dualizmu substancji Richarda Swinburne'a, przedstawiciela tradycji filozofii analitycznej, należącego do niewielkiego grona filozofów, którzy z wyrafinowaną konsekwencją przyjmują pogląd, że dusza i ciało to dwie odrębne substancje. Wprawdzie zawsze wyrażał on głębokie uznanie dla dualizmu substancji, niemniej stanowisko to zajmuje z jeszcze większym zaangażowaniem w ostatnich pracach, które omawiane są w rozprawie. Stosując realistyczną metafizykę jako główne narzędzie metodologiczne, niniejszy projekt badawczy pokazuje, dlaczego w każdym z wymienionych stanowisk filozoficznych dualizm substancji zawodzi w udzielaniu odpowiedzi na wiele centralnych pytań dotyczących ontologicznej jedności osoby ludzkiej, przyczynowej interakcji między myślą a fizycznością, a przede wszystkim subiektywnej tożsamości jednostek.

W kolejnym kroku w projekcie badawczym poddaje się analizie to, w jaki sposób Arystotelesowska koncepcja duszy łączy jego realizm z filozofią przyrody, jak również z analizą metafizyczną, aby następnie przedstawić ujęcie duszy i ciała w świetle jego hylemorfizmu, poglądów na akt i możliwość oraz ujęcia substancjalnej jedności osoby ludzkiej. Osiągnięcia Arystotelesa są różnorakie, niektóre od strony negatywnej pokazują dlaczego atomizm jest fałszywy, inne zaś pozytywnie wykazują, w jaki sposób metafizyka realistyczna stanowi filozoficzną spójną interpretację, którą można odnaleźć w postrzeganiu osoby ludzkiej jako połączenia materii i formy, ciała i duszy zjednoczonych w jedną substancjalną indywidualną osobę ludzką.

Następnie badania poświęcone są systemowi św. Alberta Wielkiego, który próbuje połączyć ujęcie neoplatońskie z arystotelesowskim w zakresie rozumienia rzeczywistości, przyrody i osoby ludzkiej. Wynikiem tej analizy jest to, że twórczość filozoficzna św. Alberta ma charakter eklektyczny i mimo że docenia on, przynajmniej częściowo, nowość arystotelesowskiego ujęcia hylemorficznego, to nadal nie wyciąga wszystkich ważnych wniosków i konsekwencji niezbędnych do zagwarantowania kryteriów ontologicznych jedności, tożsamości i pełni osoby ludzkiej.

Dalsze rozważania skupiają się na analizie przedstawionej przez św. Tomasza z Akwinu, zawierającej krytyczne spojrzenie zarówno na dualizm substancji, jak i materializm. Św. Tomasz realizuje to za pomocą swojej teorii duszy jako formy substancjalnej, która jest zasadą organizacji i jedności bytowej, a jednocześnie duszą rozumną, nieredukowalną częścią człowieka. Specyfika realistycznej metafizyki osoby Akwinaty jest badana w szczególności na bazie jego *Komentarza do Metafizyki* oraz *Kwestii dyskutowanych o duszy*. Wyniki tych

metafizycznych dociekań ukazują, w jaki sposób św. Tomasz broni swojego poglądu, że osoba ludzka jest *unum simpliciter*.

Rezultaty analitycznej obrony hylemorfizmu w ramach przywołanych tradycji są zaangażowane w filozoficzną dyskusję ze współczesnymi poglądami filozoficznymi dotyczącymi umysłu i jego stosunku do ciała, zastosowane do pewnych błędów popełnianych przez naukowe opisy mózgu, jak również do kluczowej kwestii, jaką jest nieredukowalność rozumnej duszy do jakiejś postaci materii. Ten projekt badawczy dowodzi ostatecznie, że podczas gdy dualizm substancji i atomizm nie zapewniają opartej na faktach obrony jedności, integralności i tożsamości osoby ludzkiej, arystotelesowska i tomistyczna realistyczna metafizyka formy uzyskuje filozoficzną zasadność i koherentność nawet w kontekście współczesnych filozoficznych czy neurobiologicznych teorii osoby ludzkiej.